

ARBEITSKREIS FÜR HAUSFORSCHUNG

WEST- UND MITTELEUROPÄISCHER HAUSBAU IM WANDEL 1150-1350 JAHRBUCH FÜR HAUSFORSCHUNG 56

Petersberg (Michael Imhof Verlag) 2016, 672 pp.,
448 ill. in zwart-wit en kleur, ISBN 978 3 7319 0688 9, € 30

In 2005 kwam de Arbeitskreis für Hausforschung bijeen in Cluny. Deze plaatsnaam herinnert uiteraard aan de beroemde abdij, tot aan haar bijna totale afbraak in de nadagen van de Franse Revolutie een van de architecturale wonderen van middeleeuws Europa. Behalve de indrukwekkende resten van dat monastieke verleden bewaart het Bourgondische stadje ook een uitzonderlijk groot aantal huizen uit de Middeleeuwen – een geschikte locatie dus voor de jaarlijkse studiedag van de Arbeitskreis. De congresbundel, getiteld *West- und mitteleuropäischer Hausbau im Wandel, 1150-1350*, is met 672 bladzijden het lijkigste jaarboek ooit van de Arbeitskreis. Met 'im Wandel' wordt de suggestie gedaan dat zich van de twaalfde tot de veertiende eeuw zekere veranderingen hebben voorgedaan in de private architectuur. De beknopte inleiding gaat echter niet in op mogelijke thema's en ook een overkoepelend besluit ontbreekt, zodat het aan de lezer zelf is om rode draden op te sporen in de 26 bijdragen, die overigens niet allemaal over huizen gaan – er komen ook kerken en abdijgebouwen aan bod. De groepering van de verschillende teksten per land laat een bevattelijk geografisch overzicht toe, maar voor de lezer is het niet vanzelfsprekend om grip te krijgen op de aspecten van verandering dan wel continuïteit in de huizenbouw van de Middeleeuwen. Het beeld dat Ulrich Klein oproept over het onderzoek naar romaanse stenen huizen in Duitsland, namelijk dat van 'positivistische datavergaring' door een veelheid aan afzonderlijke onderzoeken, gaat dus tot op zekere hoogte ook op voor dit jaarboek.

Enkele auteurs belichten individuele gebouwen, bijvoorbeeld de stenen woning van een edelman in het Normandische Avranches (D. Nicolas-Méry) of de infirmerie van de abdij Saint-Jacques in Luik (C. Bolle), maar het gros van de artikelen bespreekt huizenbestanden in de welomschreven context van een enkele stad. Frankrijk is behalve Cluny (P. Garrigou-Grand-

champ, J.-D. Salvègue en B. Flüge) vertegenwoordigd met Orléans (Cl. Alix), Ornans (B. Lefebvre), Viviers (Y. Esquieu) en Riom (B. Renaud), allemaal steden ten zuiden van Parijs. Voor Duitsland zijn er bijdragen over steden in het uiterste noorden (J.C. Holst over Lübeck en naburige steden aan de Oostzee) en het zuiden (T. Kohnert over Bamberg en A. Bedal over Schwäbisch Hall). Nederland is aanwezig met Utrecht (F. Kipp en H. Hundertmark), Nijmegen en Arnhem (F. Haans). Voor Zwitserland ten slotte komt Fribourg (G. Bourgarrel) aan bod. Hoewel er herhaaldelijk naar wordt verwezen, zijn de handels- en textielsteden van de Zuidelijke Nederlanden en aangrenzend Noord-Frankrijk jammerlijk afwezig.

De middeleeuwse oorsprong van een huis is vaak het gemakkelijkst herkenbaar in de kelder, die als meest standvastig deel van de woonstede eeuwen het best heeft getrotseerd. Meerdere auteurs focussen dan ook op de kelders die, in afwachting van onderzoek van de bovengrondse delen van het huis, de primaire materiele bron zijn over huisarchitectuur, de relatie van het huis met het perceel en de topografie van de middeleeuwse stad. Opmerkelijk is dat kelders niet overal een vast onderdeel van het huis zijn, zoals in Cluny en Viviers. In Riom, in Midden-Frankrijk, komen zowel huizen met als zonder kelder voor. Behoorlijk uniek lijkt het geval van Fribourg, waar sommige kelders pas naderhand onder de eerder gebouwde huizen werden aangelegd. In Orléans hebben sommige huiskelders een oorsprong als kleine steengroeve, een fenomeen dat ook voor andere steden op een kalksteensokkel kan worden vermoed, bijvoorbeeld in Arras in Noord-Frankrijk.

De in de titel van het jaarboek gesuggereerde 'verandering' blijkt onder meer in de bouwmaterialen en bouwtechnieken. Zo is de datering van de middeleeuwse huizen in Cluny in belangrijke mate gebaseerd op de plaatselijke evolutie van steenformaten en steen-

bewerking. In Noord-Europa (Lübeck, Utrecht, Arnhem) is de overgang van natuursteen- of houtbouw naar baksteenbouw een centrale problematiek in de chronologie van bouwmaterialen. Zoals wordt opgemerkt door F. Haans voor Arnhem zijn de eerste bakstenen huizen geen imitatie van oudere houten huizen, maar gaat het wel degelijk om een andere, nieuwe manier van bouwen. In dit verband is het ontbreken van bijdragen over steden in de Zuidelijke Nederlanden spijtig, aangezien de problematiek van houtbouw, natuursteenbouw en baksteenbouw daar evenzeer aan de orde is.

Evolutie doet zich ook voor in de bouwvorm van het huis, waarbij er opvallende parallellen zijn over de landsgrenzen heen. In verschillende Europese steden zijn de oudst gekende stenen woningen torenachtige volumes en is er pas in een latere fase sprake van smalle huizen op een rechthoekige plattegrond. Ook in de ruimtelijke bezetting van de middeleeuwse stad is er een globale trend herkenbaar. Aanvankelijk was er in de steden nog vrij veel open ruimte met vrijstaande huizen op grote erven, maar leidde de woondruk tot een verdichting van de open ruimte waarbij huizen zij aan zij aan de straat werden gebouwd. In de meeste stadsoverzichten blijft het stedenbouwkundig aspect echter beperkt tot algemene bevindingen. Alleen B. Flüge laat voor Cluny zien hoe middeleeuwse huizen via bouwhistorisch onderzoek een kapitale bron kunnen zijn voor het schrijven van de stedenbouwkundige geschiedenis van een stadsdeel. Door de herziene datering van een stenen huis omstreeks 1200 bleek bijvoorbeeld dat de kanalisatie van de beek achter het huis een eeuw ouder was dan voordien, op basis van een schriftelijke vermelding, werd aangenomen.

Naast stadsmonografieën bevat het jaarboek regionale en nationale overzichten, met hierbij ook aandacht voor hout- en vakwerkbouw en rurale huisarchitectuur. In haar overzicht van stadshuizen in middeleeuws Engeland gaat S. Pearson in op het 'open hall'-huis, een ruime eenbeukige woning zonder verdieping die zowel op de stad als op het platteland is aangetroffen. Jeroen Bouwmeester bespreekt in zijn artikel over huizen in Nederland vóór de dertiende eeuw een gelijkaardig huistype op het Europese vasteland in de vroege Middeleeuwen, waarbij ook hier het onderscheid tussen stedelijk en landelijk niet categoriek kan worden doorgevoerd. D. Nicolas-Méry doet dezelfde bevinding in zuidelijk Normandië, waar de adellijke stenen woning in de bovenstad van Avranches aan de oorsprong staat van het 'manoir', dat tot op het einde van de Middeleeuwen het courante huistype was van de plattelandsadel. Voor Noord-Duitsland uit J.C. Holst op basis van Engelse voorbeelden het vermoeden van stenen huizen van edellieden in de open stadsrand, en dus niet in de eerste stadskern, zoals men doorgaans veronderstelt. Een prikkelende hy-

pothese voor toekomstig archeologisch onderzoek, ook in de Lage Landen.

Ten slotte zijn er enkele auteurs die aspecten van de middeleeuwse huizenbouw benaderen vanuit een uitgesproken internationaal, Europees perspectief. Hierin komen opvallende overeenkomsten aan de oppervlakte tussen soms ver van elkaar afgelegen streken. Die parallellen kunnen niet louter aan toeval worden toegeschreven, maar integendeel aan de omzwervingen van bouwvormen en bouwtechnieken door middeleeuws Europa. Zo besluit T. Eissing dat de kappen met houten tonnen in Thüringen niet het resultaat zijn van een lokale ontwikkeling, maar via bouwheren vanuit Frankrijk zijn ingevoerd als een representatieve gewelfvorm. De hiervoor vereiste kennis van geometrie was in heel Europa aanwezig via het *artes liberales*-onderwijs van de kathedraal- en abdijscholen. K. Freckmann herkent de als fries uitgewerkte uitkraging van schoorstenen in buitengevels zowel in de Nederlanden, het Rijnland, Bourgondië, Zuid-Frankrijk als Noord-Italië, wat wijst op een 'wijdverspreide culturele uitwisseling tussen deze regio's'. Een bijzonder aspect van de urbanisatie in middeleeuws Europa zijn de gestichte steden met planmatige aanleg, een fenomeen dat wordt toegelicht door W. Boerefijn. Opnieuw blijkt de band tussen platteland en stad inniger dan gedacht. Zo is in Nieuwpoort en Lübeck vastgesteld hoe de omtrek van de percelen soms mee bepaald is door prestedelijke afbakeningen zoals grachten en landbouwpercelen. De bijdrage van J. Bujard over gestichte steden in het Pays de Neuchâtel, in het westen van Zwitserland, is een exemplarische regionale uitdieping van het panoramisch overzicht van Boerefijn.

De voornaamste oorzaak van het verdwijnen van eeuwenoude stedelijke structuren is, zo merkt W. Boerefijn op, de toename in de twintigste eeuw van grootschalige bouwprojecten. Archeologisch en bouwhistorisch onderzoek is dus meer dan ooit aan de orde om het huizenpatrimonium in historische stadscentra in kaart te brengen, te waarderen en te bewaren. Dit jaarboek toont alvast aan dat er in Europa heel wat wetenschappelijk onderzoek wordt verricht naar historische huizen, door professionele onderzoekers maar noodgedwongen ook nog altijd door vrijwilligers, bijvoorbeeld in de vooraanstaande monumentenstad Bamberg. Eigen aan huizenonderzoek is dat het een werk is van lange adem, waarbij men sterk afhankelijk is van de toegankelijkheid van potentieel waardevolle panden. In Cluny lijkt het onderzoek genoeg afgerond, maar in vele andere steden uit dit jaarboek is het onderzoek nog lopend. Niet voor niets sluit menig auteur af met een open einde en de hoop dat resterende vragen door toekomstig onderzoek zullen worden beantwoord.